

“Merkez-Yerel Sarkacında Neoliberal Kentsel Yenileme: Bursa, Diyarbakır ve İzmir Sümerbank Fabrikalarının Dönüşümü” Sunum Notları

“Merkez-Yerel Sarkacında Neoliberal Kentsel Yenileme: Bursa, Diyarbakır ve İzmir Sümerbank Fabrikalarının Dönüşümü” başlığını taşıyan çalışma, Sümerbank fabrikalarının dönüşümünün, hem teorik hem pratik düzlemde neoliberal kentsel yenilemeyle ne ölçüde ve nasıl ilişkilendiğini anlatmaktadır.

Neoliberalizmin nasıl tanımlandığına ilişkin – bir dönem mi, betimleyici bir tanım mı, yoksa açıklayıcı bir teorimi - bir sorgulama yapılması ardından çalışmanın yürütülmesi gerektiğine dikkat çeken Tuna Kuyucu* çalışma için ön hazırlık yapılırken taraması yapılan şehircilik alanından 10-11 belli başlı yayında, 2000 sonrasında, David Harvey gibi belirli isimlerin temel referans alındığını, çalışmalara konu olan örneklerin çoğunlukla tekil örnekler ve İstanbul’un bu çalışmalarda önemli bir odak noktası olduğunu belirtti. Kuyucu, konuşmasında atipik ya da iyi kurgulanmış karşılaştırmalı çalışmaların yaygınlaşması gerektiğini vurguladı.

1933-1999 yılları arasında faaliyet gösteren Sümerbank fabrikalarının yaşadığı dönüşüm süreçlerinden üçünü, Bursa, İzmir ve Diyarbakır örneklerini, çalışmalarına taşıyan Kuyucu, bu örneklerle dair detaylı bilgilendirmede bulunmadan önce Sümerbank’ın sahip olduğu 47 fabrikanın içinden geçtiği dört farklı süreci şu şekilde özetledi: (1) on dört fabrikada, fabrikadan fabrikaya (tekstil fabrikaları hariç), (2) on beş fabrikada, fabrikadan kamunun kullanımı, (3) sekizinde, fabrikadan özele dönüşüm yaşanırken, (4) on tanesinin akıbeti belirsizdir. Sümerbank fabrikalarının, ülkenin en büyük kamu iktisadi teşekkülü olduğuna dikkat çeken Kuyucu, bu fabrikaların ülkenin hem doğusunda hem batısında kurulduğunu belirtti.

Aynı ekibin gerçekleştirdiği bir önceki araştırmanın konusu olan Denizli, Kayseri, Malatya Sümerbank fabrikalarının dönüşüm süreçlerinde, kentler arasında siyasi, sosyal, demografik ve ekonomik veriler açısından büyük bir benzerlik olmasına karşın merkez yerel ilişkisinin, yereldeki ilişkilerin farklı seyrettiği durumlarda süreçlerin de farklı sonuçlandığını gözlemlenmiştir. Malatya’da yerel sermayenin “başarılı” bir işbirliği modeli geliştirmesi, Denizli’de İstanbul sermayesinin sürece müdahil olması, Kayseri’de ise merkezi yönetimin belirleyiciliğinden bahsedilmiştir.

Merkezi yönetimin kentsel yenileme süreçlerinin her aşamasında olduğunu, TOKİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Afet Yasası’nın, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın merkezin kentsel yenilime süreçlerine müdahale araçları olduğunun belirtildiği sunumda, 2009’da Bakanlar Kurulu’nda alınan kararların %5’i imarla ilgili iken bu oranın 2014’te %45’e çıktığına dikkat çekildi. Benzer şekilde, 2010’da on dokuz olan kamulaştırma ve acele kamulaştırma karar sayısının, 2014’te 265’e çıktığına işaret edildi. Sunumda, kentsel yenilme sürecinde, yetkinin 2005’teki Belediye Kanunu’ndaki düzenleme ile kısmi olarak yerel yönetimlerle paylaşılmasına karşın, 2010’da yetkinin Büyükşehir’e 2012’de ise ilgili bakanlığa devredildiği belirtildi.

Türkiye’de yerelin kendi başına yürüttüğü yenileme projesinin yok denecek kadar az olduğuna, yerel sermaye ve yönetim ortaklığının geliştirilemediği yerlerde yenileme sürecinin başarısızlıkla sonuçlanma ihtimalinin arttığına dikkat çeken Kuyucu, yerelin inisiyatif aldığı üç örnek olan Bursa, İzmir ve Diyarbakır’ın bu nedenle önem arz ettiğini belirtti.

Bursa Merinos Fabrikası'nda, içinde müze, fuar alanı olan Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi (AKKM) yapılmıştır. 1938'de kurulan fabrikanın mülkiyeti, 2000'de Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne (BBB) geçti. Dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan Bilenser (DSP) fabrika alanının üniversite kampusu olarak işlevlendirilmesini önerirken, 2002 genel seçimleri sonrası yerel merkez ilişkisi değişmiş, 2004 yerel seçimleri sonrasında ise belediye yönetimi değiştiği için bu proje gerçekleşmemiş, alandaki yapıların tescilden düşürülmesi, 2006'da fabrika alanında büyük tahribata yol açan bir yangın yaşanması yenileme sürecinin seyrini değiştirmiştir. Hem genel hem yerel yönetimde, AKP'nin iktidara gelmesinden sonra, merkezin desteğini arkasına alan Bursa Büyükşehir Belediyesi, 150 milyon dolar harcanan kongre ve kültür merkezini dönemin başbakanın da katılımıyla 2010'da kamunun kullanımına açmıştır. AKKM'nin işletmesi BİNTET adlı yerel iştirak tarafından yürütülmektedir.

İzmir Sümerbank Fabrikası, liman hinterlandında, 1953'de kuruldu. 2001'de özelleştirme kararı alınan tesis için 2003'te, Ahmet Piriştina (DSP/CHP) Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı yürütürken uygulama planı hazırlandı. 2004'te Aziz Kocaoğlu (CHP) Belediye Başkanlığı'na geldikten sonra ise planda büyük değişiklikler yapıldı. 2007'te yeni bir master planı hazırlanıp 2003 planı tümüyle rafa kaldırıldı. İzmir Ticaret Odası'nın 2001'de bu alanı üniversite yerleşkesi olarak değerlendirme önerisine yerelde bazı meslek odası ve sendikalardan gelen itirazlar doğrultusunda, öneri proje aşamasında kaldı. 2001'de İl Özel İdaresi'ne devredilen arazi, 2012'de, İl Özel İdareleri kapatılınca merkezi hükümet tarafından, genel teamülün aksine, hazineye devredildi. Devir işlemi sonrasında İzmir Büyükşehir Belediyesi dava açtı. Bu süreçte, tescilli binaların tamamının yıkıldığı alanda, İzmirli bir hayırsever tarafından yapılan bağışla fabrika alanına mesleki eğitim amaçlı birimler oluşturuldu. Fakat planlama yapılmadan bir düzenlemeye gidildiği için oluşturulan bu birimlerde verimli kullanılamadı. Sümerbank arazinin özel proje alanı olarak tasarlandığı bu plan, yerelin kendi içindeki koordinasyon eksikliğinden, belediye başkanının değişmesinden ve merkez-yerel ilişkisinin gerilimli olmasından ötürü akamete uğradı.

Fabrika alanının 1954'te kurulduğu Diyarbakır örneğinde, yerel ve merkezi idarede Refah Partisi'nin iktidarda olduğu 1996'da, fabrika alanı yerel idareye devredildi. 1999 Yerel idarenin HADEP'e geçtiği Diyarbakır'da, fabrika alanı için geliştirilen Sümerpark Projesi, 2004'te Osman Baydemir'in (DEHAP) belediye başkanlığına gelmesinden sonra gerçekleştirildi ve alan, 2009'da kamunun kullanımına açıldı. Projenin finansmanı için iki kaynaktan yararlanıldı: DİYAR A.Ş. ve AB Hibe Fonu. Yüz belediye personelinin ve çalıştığı tesiste kreş, spor alanları, çocuklar için yaz kampı, mesleki eğitim birimi, Güneş Evi, huzur evi, kütüphane, sinema, restoran ve geçici olarak Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi Müzesi bulunmaktadır.

Üç örneğin teorik olarak bize ne söylediğine değinerek sunumu tamamlayan Kuyucu, neoliberalizmle desantralizasyonun her zaman aynı yönde bir ilerleyişi olmadığını belirtti. Türkiye ve benzeri ülkelerde, merkezi hükümetin gücünü koruduğunu belirten Kuyucu, Bursa'da merkezi arkasına alan yerel yönetimin varlığına, İzmir'de merkez-yerel çatışması ve yerelin kendi içinde ayrıştığına ve Diyarbakır'da yerelin koordineli hareket ettiğine vurgu yaptı.

*Tuna Kuyucu - Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi